

University of Groningen

Excerpta legum. Onderzoekingen betreffende enkele Friese rechtsboeken uit de vijftiende eeuw

Gerbenzon, Pieter

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1956

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Gerbenzon, P. (1956). Excerpta legum. Onderzoekingen betreffende enkele Friese rechtsboeken uit de vijftiende eeuw. Groningen: Noordhoff Uitgevers.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

INLEIDING

Reeds in 1574 merkt Suffridus Petrus op, dat het Romeinse recht in de rechtspraak van het hof van Friesland zuiverder en nauwgezetter wordt gevolgd dan elders, waar dan ook. Slechts weinig ontbreekt er aan, zegt hij, dat het daar juist zo in foro wordt toegepast, als het op de universiteiten wordt gedoceerd ¹⁾. Reeds in de zestiende eeuw wordt dus de aandacht gevestigd op het probleem van de receptie van het Romeinse recht in Friesland; dit probleem heeft tot op de huidige dag de onderzoekers bezig gehouden.

Auteurs van de zeventiende en achttiende eeuw volgen Suffridus na in zijn bewondering voor de nauwkeurige wijze, waarop het Romeinse recht in Friesland wordt toegepast ²⁾, maar – en dat is

¹⁾ *Suffridus Petrus Leovardiensis, Oratio de Praestantia Legum Romanarum ad Amplissimum Ordinem Statuum Frisiae* (Antverpiae 1574), Epistola dedicatoria, p. 5: „... Vos enim erga Imperium semper optimè fuisse affectos, ut veterum, ita etiam recentium historiae testantur, et praesens vsus ac res ipsa conuincit, leges Romanas nullo in consistorio purius aut syncerius obseruari, quam in Frisica... Sunt enim in Frisia nullae aut certè perpaucae leges municipales, quae Juri Romano derogent, vt minimum absit, quin ita leges omnes ad vsum forensis illic sine haesitatione possint accomodari, sicut in scholis publicis docentur”.

²⁾ Nog uit de zestiende eeuw (1581) dateert de brief van Agge van Albada, waarin hij zegt, dat het hof Romeins recht toepast – vgl. *Briefe des Aggaeus de Albada an Rembertus Ackama und andere*, herausgeg. v. E. Friedländer (Leeuwarden 1874), S. 72, aangehaald bij L. J. van Apeldoorn, *Het Romeinsche recht in Friesland*, in: *Mededeelingen der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen*, afd. Letterkunde, N.R., dl. 3, no. 10 (Amsterdam 1940) p. 1. Van Albada echter constateert slechts het feit, hij laat zich niet uit over de aanbevelenswaardigheid van het volgen van het Romeinse recht. De opvatting, dat het nauwkeurig volgen van het Romeinse recht de Friezen verheft boven andere volkeren, vindt men wel bij Ulrik en Zacharias Huber. Men vergelijke de volgende citaten: *Ulricus Huberus, Oratio habita ante primam Juris Frisici cum Romano Collationem, domi ipsius a.d. VII. Eid. April. MDCLXXXII*, qua rationem reddit, quur, postquam ex Antecessore, locum in Supremâ Frisiorum Curiâ accepisset, inde post triennium rursus ad tranquilliora studia se contulerit (Oratio I), in: *Ulricus Huberus, Opera minora et rariora, juris publici et privati*, edidit ... Abrahamus Weling (Trajecti ad Rhenum 1746), – *Auspicia domestica*, p. 10: „Atque hoc loco non possum, quin beatam praedicem Patriam meam prae caeteris Europae nationibus, quod cives suos non secundum aequitatem heri nudiusve tertius repertam, sed juxta cynosuram cultissimae artis per mille fere annos à sapientissimis hominibus elaboratae guhernat (l. gubernat). Parcius, per me licet, imprece mur diras factionibus Schiringiorum, quique illis adversati sunt, et placabilius irascamur majoribus nostris, quod bellis omnium contra omnes integro seculo et amplius continuatis, pristinas gentis leges, inconditas illas, cum toto imperandi parendique ordine subuerterint, ut intestinis defuncti furoribus in vacuum juris locum perfectissimi exempli disciplinam adoptarent. Rosae vero et lilia tuum, Alberte Saxo, monumentum perpetuo exornent, quod dissolutum populum saluberrimo vinculo colligasti; Legibus, in quibus omne delictum Themidos est situm, et custode Legum Senatu, non auctoritate modo venerabili, sed etiam

zeker opmerkelijk – zelfs door dezelfde auteurs, die zo hoog opgeven van de nauwe aansluiting van de Friese rechtspraktijk aan het Romeinse recht, zijn ook werken geschreven, waarin de verschillen tussen het Romeinse en het Friese recht besproken worden ¹⁾.

Inderdaad schijnt de Friese praktijk op sommige punten, ten aanzien waarvan buiten Friesland locale regelingen golden, het Romeinse recht gevolgd te hebben, maar men kan zich niet onttrekken aan de indruk, dat de mate, waarin het Friese recht met het Romeinse overeenstemt, overdreven wordt ²⁾. De achtergronden van die overdrijving zijn zonder enige twijfel humanisme en nationalisme. Het werd voor een deugd gehouden, de klassieken zo nauwkeurig mogelijk te volgen; de Friezen konden, als ze het Romeinse

potestate salutari pro vindiciis legum armato". Vergelijk ook de plaatsen uit de Heedensdaegse Rechts-geleertheit, geciteerd door Van Apeldoorn, a.w., p. 3, 5, 7. – Zacharias Huber, Nader Voor-reeden, in: Ulrik Huber, Heedensdaegse Rechts-geleertheit, soo elders, als in Frieslandt gebruikelijk, vijfde druk, Amsterdam 1768: „... Ten dien einde is van nooden geweest, in dit Boek te verklaeren de gronden van de oude Roomsche Rechtsgeleertheit, welke nergens soo ongekreukt en onverandert gevonden wordt, als in Frieslandt; ...". Zie ook Zacharias Huber, Oratio de usu atque auctoritate juris Romani in Frisia (Franequerae 1695), p. 24: „... in nulla Terrarum Orbis parte constanti gravitate et religione Juris Romani Leges aequae florere ac in Frisia patria mea dulcissima ...” en zie de aanhaling uit de Dissertatio de auctoritate iuris Romani van dezelfde schrijver bij Van Apeldoorn, a.w., p. 7.

¹⁾ De in de voorgaande noot aangehaalde oratie van Ulrik Huber gaat vooraf aan een „Juris Frisici cum Romano collatio”; op 26 mei 1682 gaf Ulrik nog een tweede Collatio juris Frisici cum jure Romano (Opera minora, ed. Wieling, Auspicia domestica, p. 286 sqq.); dezelfde auteur schreef bovendien „Institutiones juris Frisici, quatenus a Romano discrepat”, een werk, dat hij niet heeft voltooid (gedrukt in: Opera minora, ed. Wieling, tomus II, p. 301–450). Zacharias Huber behandelt in zijn Observationes rerum forensium ac notabilium, in suprema Frisiorum Curia judicatarum (Leovardiae 1723–1727, 2 vol.) verscheidene gevallen, waarin het Friese recht van het Romeinse afwijkt.

²⁾ Punten, waarop het Friese recht het Romeinse volgde, terwijl elders locale regelingen golden, worden o.a. vermeld door Joannes a Sande, Decisiones Frisicae, sive rerum in suprema Frisiorum Curia iudicatarum libri V (Leovardiae 1635), lib. II, tit. VII, def. 1 („Quod secus est in Frisia, quae jure scripto utitur”) en door W. H. v. Sytzama, Dissertatio juridica continens differentias nonnullas iuris civilis Romani et Belgici, praesertim in causa patriae potestatis (Groningae 1787), bij voorbeeld p. 15: „... In Frisia mea, iuri Romano addictiore, plerique effectus patriae potestatis plenum vigorem retinent, non omnes ...”. Opmerkelijk is in het laatste citaat weer de nationalistische ondertoon: „mijn Friesland”. Ik heb de indruk, dat de overeenkomst tussen Fries en Romeins recht overdreven wordt, maar de voortdurend herhaalde bewering, dat het Friese recht het Romeinse zeer nauwkeurig volgt, kan, ook al was ze tendentieuus, wel enige invloed gehad hebben op het verloop van de receptie in Friesland. Zekerheid daaromtrent is echter slechts te verkrijgen door bestudering van de jurisprudentie van de 16e, 17e en 18e eeuw.

recht met grote co
cultiveerd en erudie

De reactie tegen
waarde was voor h
van Suffridus Petrus
eeuw. Het centrum
Jure Patrio te Groni
rechtleraar Frederi
oordeel, dat men het
kan interpreteren, n

¹⁾ Treffend laat zich d
der Hubers. Ulrik zegt (ed. Wieling, p. 296), na
giose” volgen voor zover
gewoonte: „... Nec quoc
poeniteatve. Tantum enim
ut etiam pro signo bene
monstrent Frisios, ut gen
de celebribus Jurisconsulti
ed. Wieling, Auspicia do
Frisiorum ad Jurispruden
aantal in het eigen land be
verspreidden. Het sterkst
zijn Observationes rerum f
alleen de Friezen hun wo
de Friezen een senaat, n
fit conjectura, statum Fri
busque Romanis; etsi n
atque Legum a Corbulon
Magnus Forteman een vri
die tijd, tot het einde van
Salische en Saksische, ma
van de Schieringers en V
richt, dat naar Romeins
et felicissimum habuit ev
Juris Romani disciplina,
publice recepta fuerit, pl
nieuw is bij Zacharias Hu
terugvoert op Corbulo. –
auctoritate juris Romani i

²⁾ Zie over de geschie
Blécourt, Pro Excolendo
de wetten en gesteldheid
zelve betrekkelijk, door e
deel, 1e stuk (Groningen
F. A. van der Marck, voo
eeuwsch leeraar van het

urs, die zo hoog
riese rechtspractijk
geschreven, waarin
se recht besproken

nmige punten, ten
lingen golden, het
kan zich niet ont-
riese recht met het
De achtergronden
nisme en nationalis-
lassieken zo nauw-
ls ze het Romeinse

plaatsen uit de Heedens-
p. 3, 5, 7. – Zacharias
Rechts-geleertheit, soo
768: „... Ten dien einde
van de oude Roomsche
overt gevonden wordt, als
e autoritate juris Romani
s parte constanti gravitate
a mea dulcissima ...” en
ni van dezelfde schrijver

Huber gaat vooraf aan een
nog een tweede Collatio
auspicio domestica, p. 286
Frisici, quatenus a Romano
Opera minora, ed. Wieling,
Observationes rerum forensium
Frisicae 1723–1727, 2 vol.)
Frisiae afwijkt.

terwijl elders locale rege-
Frisicae, sive rerum
(5), lib. II, tit. VII, def. 1
W. H. v. Sytzama, Dis-
Romani et Belgici, prae-
eld p. 15: „... In Frisia
plenum vigorem retinent,
tionalistische ondertoon:
a Fries en Romeins recht
dat het Friese recht het
tiefs, wel enige invloed
. Zekerheid daaromtrent
dentie van de 16e, 17e en

recht met grote consequentie toepasten, voor een uitermate ge-
cultiveerd en erudiet volk gehouden worden ¹⁾).

De reactie tegen de verering voor het Romeinse recht, die voor-
waarde was voor het ontstaan en instandblijven van de opvatting
van Suffridus Petrus en zijn volgelingen, komt in de late achttiende
eeuw. Het centrum van die reactie is het genootschap Pro Excolendo
Jure Patrio te Groningen ²⁾, dat zich vormt rond de bekende natuur-
rechtleraar Frederik Adolf van der Marck. Van der Marck is van
oordeel, dat men het ene rechtssstelsel niet met behulp van het andere
kan interpreteren, maar dat men elk stelsel in principe uit zichzelf

¹⁾ Treffend laat zich deze gedachtengang illustreren door enkele citaten uit de werken
der Hubers. Ulrik zegt (Collatio juris Frisici cum Jure Romano II, in: Opera minora,
ed. Wieling, p. 296), nadat hij gesteld heeft, dat de Friezen het Romeinse recht „reli-
giose” volgen voor zover het niet uitdrukkelijk is afgeschaft door statuten of erkende
gewoonte: „... Nec quod hac parte singulares sumus Frisii, non est quod nos pigeat
poeniteatve. Tantum enim abest, ut ab alienigenis scriptoribus ea res nobis vitio vertatur,
ut etiam pro signo bene constitutae Reipublicae habeant, passimque laudent, digitoque
monstrent Frisios, ut genuinos Romanae Themidos cultores ...”. Elders, in zijn Oratio
de celebribus Jurisconsultis Frisiis, qui hoc et anteactio seculo floruerunt (in: Opera minora,
ed. Wieling, Auspicio domestica, p. 125), beweert hij, dat zozeer „proclivis sint ingenia
Frisiorum ad Jurisprudentiam”, dat de Friese juristen in de 16e eeuw het door hun grote
aantal in het eigen land benauid kregen en zich over buitenlandse universiteiten en hoven
verspreidden. Het sterkste verhaal is wel dat van Zacharias Huber in de voorrede tot
zijn Observationes rerum forensium. Sedert de tijden der Germanen hebben, zegt Zacharias,
alleen de Friezen hun woonplaats, hun taal en hun naam behouden. Reeds Corbulo gaf
de Friezen een senaat, magistraten en wetten, gelijk Tacitus verhaalt, „unde probabilis
fit conjectura, statum Frisicae id temporis haud prorsus alienum fuisse a legibus mori-
busque Romanis; etsi nusquam inveniatur accurata descriptio Senatus, Magistratum
atque Legum a Corbulone Frisiis impositarum”. Te Rome ook kregen de Friezen onder
Magnus Forteman een vrijheidsprivilegie van Karel de Grote. Weliswaar hebben ze sedert
die tijd, tot het einde van de 15e eeuw, geleefd onder wetten, die geleken op de Frankische,
Salische en Saksische, maar dat recht is gelukkig ten onder gegaan in de burgeroorlog
van de Schieringers en Vetkopers. De hertogen van Saksen hebben daarna een hof opge-
gericht, dat naar Romeins recht moest oordelen. De burgeroorlog „hunc valde exoptatum
et felicissimum habuit eventum: Quod omnium universo terrarum orbe praestantissima
Juris Romani disciplina, quantum ea moribus saeculi potuit accomodari, apud Frisios
publice recepta fuerit, plenissimumque robur acceperit in Foro et Judiciis”. Inderdaad
nieuw is bij Zacharias Huber, dat hij de Friese traditie, om naar Romeins recht te leven,
terugvoert op Corbulo. – De zelfde gedachtengang ook reeds in de Oratio de usu atque
autoritate juris Romani in Frisia (Franequerae 1695) van dezelfde auteur.

²⁾ Zie over de geschiedenis van het – nog steeds bestaande – genootschap: A. S. de
Blécourt, Pro Excolendo en de rechtsgeschiedenis, in: Verhandelingen ter nasporing van
de wetten en gesteldheid onzes vaderlands, waarbij gevoegd zijn eenige analecta, tot de-
zelfde betrekkelijk, door een genootschap te Groningen Pro Excolendo Jure Patrio, achtste
deel, 1e stuk (Groningen–Batavia 1937). Over de geestelijke vader van dit genootschap,
F. A. van der Marck, vooral: J. Lindeboom, Frederik Adolf van der Marck, een achttiende-
eeuwsch leeraar van het natuurrecht ('s-Gravenhage 1947).

moet verstaan. Ter aanvulling kan alleen op het natuurrecht, de gemeenschappelijke basis van alle rechtssystemen, worden teruggegrepen. In beginsel moet dus Gronings recht met behulp van – eventueel ouder – Gronings recht geïnterpreteerd worden.

Met een praktisch doel voor ogen verzamelen de leden van het genootschap Pro Excolendo Jure Patrio oude rechtshandschriften uit Stad en Lande en uit aangrenzende gebieden. Uitgaven van teksten uit deze oude handschriften wisselen in de Verhandelingen van het genootschap af met opstellen over onderdelen van de vigerende landrechten – voor de verklaring van de geldende landrechten konden, naar het oordeel van de school van Van der Marck, de oude teksten waardevolle gegevens leveren.

In de praktijk moesten uiteraard ook de aanhangers van deze richting herhaaldelijk Romeins recht toepassen, al was het alleen, omdat de wetgever daar voor bepaalde rechtspunten of zelfs in het algemeen naar verwees. Een verwijzing in de wet naar het Romeinse recht – een bepaling bijvoorbeeld, waarin de wetgever uitdrukkelijk subsidiaire kracht aan het Romeinse recht toekende – vatten Van der Marck en zijn volgelingen echter in het algemeen zo op, dat de wetgever in feite bedoeld had te verwijzen naar het natuurrecht, dat aan het Romeinse recht ten grondslag lag. Het Romeinse recht gold van ouds als de voornaamste kenbron van het natuurrecht; juist daarom vonden Van der Marck en zijn volgelingen het begrijpelijk, dat de wetgever vaak naar Romeins recht verwezen had ter aanvulling van het inheemse; met die verwijzing bedoelde hij, naar Van der Marck aannam, in werkelijkheid een verwijzing naar het natuurrecht.

De anti-romanistische instelling van de Pro Excolendo-groep maakte, dat zoveel mogelijk werd teruggegrepen naar het oudst bekende inheemse recht, naar die teksten, waarin van invloed van het Romeinse recht nog het minst te bespeuren viel ¹⁾.

¹⁾ Een bijzondere positie nam de Fries Petrus Wierdsma in. Hij had grote belangstelling voor het Oudfries recht, maar voor hem was dat recht geheel en al historie. In een brief aan D. F. J. van Halsema verklaarde hij uitdrukkelijk, voor de praktijk het Romeinse recht te prefereren boven het oude inheemse. Toch had ook hij een duidelijke voorkeur voor het oudste, Germaanse Friese recht. In de Oude Friesche Wetten, waar hij, samen met Brantsma, de incunabeeditie van de Friese wetten uitgaf, liet hij de (romano-canonistische) glossen weg. In de annotatie gebruikte hij de *Jurisprudentia Frisca* slechts zeer spaarzaam, ofschoon hij zelf het handschrift bezat. – Zie over Wierdsma de binnenkort te verschijnen studie van J. J. H. M. Hanenburg, Petrus Wierdsma en de útjefte fan de „Oude Friesche Wetten”, in: *Estrikken, rige lytse teksten en stúdzjes op it gebiet fan de Fryske filology, formannichfaldige op it Frysk Ynstitút oan de R.U. to Grins.*

Het is in deze t intensief met de b recht in Friesland of het Roomsche Ju en Karel de Vde in begrippen „keizerre Naar zijn mening 1723 – helaas – w werd steeds alleen wetten” – in het al keizers, maar soms receptie in Friesland dit rechtstelsel teg hebben gebracht ¹⁾.

In de negentiende van de receptie van weinig zin, ze hier bespreken, nu dat ko is gedaan ²⁾. Volstaar de zaak inderdaad al van het Romeinse r Friesland het practi Idsinga nog bezat.

Een communis op receptie in Friesland die onderzocht, in w het Romeinse recht recht ³⁾, nam aan, d Feenstra, hem aanvu de begrippen „keiz strijdend, betwijfelt, overtuiging, dat het F genoemd kan worde

¹⁾ Zie over Van Idsinga Kanttekeningen bij de jon gegeven geschrift van S. I

²⁾ Zie de in de vorige r der receptie van het Rom Apeldoorn, a.w.

³⁾ A.w., p. 11.

het natuurrecht, de
sels, worden terug-
cht met behulp van
teerd worden.

en de leden van het
rechtshandschriften
leden. Uitgaven van
n de Verhandelingen
elen van de vigerende
landrechten konden,
arck, de oude teksten

anhangers van deze
al was het alleen,
unten of zelfs in het
et naar het Romeinse
etgever uitdrukkelijk
kende – vatten Van
emeen zo op, dat de
aar het natuurrecht,

Het Romeinse recht
het natuurrecht; juist
en het begrijpelijk, dat
n had ter aanvulling
le hij, naar Van der
naar het natuurrecht.
Pro Excolendo-groep
pen naar het oudst
arin van invloed van
a viel ¹⁾).

in. Hij had grote belang-
echt geheel en al historie.
kelijk, voor de praktijk het
had ook hij een duidelijke
de Friesche Wetten, waar
n uitgaf, liet hij de (romano-
risprudentia Frisca slechts
over Wierdsma de binnen-
Wierdsma en de útjefte fan
n en stúdzjes op it gebied
út oan de R.U. to Grins.

Het is in deze tijd vooral S. H. van Idsinga geweest, die zich intensief met de bestudering van de receptie van het Romeinse recht in Friesland heeft bezig gehouden. In zijn „Bedenkingen, of het Roomsche Justiniaansche Regt door de Hertogen van Saxen en Karel de Vde in Friesland ingevoerd zij?” betoogt hij, dat de begrippen „keizerrecht” en „Romeins recht” elkaar geenszins dekken. Naar zijn mening heeft het Romeinse recht in Friesland eerst in 1723 – helaas – wettelijk subsidiaire kracht verkregen; voordien werd steeds alleen gesproken van „keizerrecht” of „keizerlijke wetten” – in het algemeen identiek met recht, wetten van Duitse keizers, maar soms Romeins recht mede omvattend. Hij wijt de receptie in Friesland grotendeels aan de juristen in het hof, die dit rechtsstelsel tegen de bedoeling van de wetgever in praktijk hebben gebracht ¹⁾).

In de negentiende en twintigste eeuw hebben velen studie gemaakt van de receptie van het Romeinse recht in Friesland. Het heeft weinig zin, ze hier allen op te sommen en de diverse opinies te bespreken, nu dat kort geleden reeds door Van Apeldoorn en Feenstra is gedaan ²⁾. Volstaan kan worden met de opmerking, dat deze auteurs de zaak inderdaad als een historische beschouwen. Na de afschaffing van het Romeinse recht in 1809 had de vraag naar de receptie in Friesland het practische belang verloren, dat ze ten tijde van Van Idsinga nog bezat.

Een communis opinio aangaande de tijd en de mate, waarin de receptie in Friesland heeft plaatsgevonden, is er niet. Van Apeldoorn, die onderzocht, in welke tijd de *heersende rechtsovertuiging* in Friesland het Romeinse recht is gaan aanvaarden als een de Friezen bindend recht ³⁾, nam aan, dat dit in de dertiende eeuw reeds het geval was. Feenstra, hem aanvullend, en – met name wat de interpretatie van de begrippen „keizerrecht” en „geschreven recht” betreft – bestrijdend, betwijfelt, of zelfs in de vroege zestiende eeuw de rechts-overtuiging, dat het Romeinse recht de Friezen bindt, wel de heersende genoemd kan worden ⁴⁾. Eens zijn beide auteurs het over de twee

¹⁾ Zie over Van Idsinga vooral: R. Feenstra, Keizerrecht en Romeins recht in Friesland. Kanttekeningen bij de jongste literatuur over dit onderwerp in verband met een onuitgegeven geschrift van S. H. van Idsinga, in: V en M. O.V.R., XI, no. 1, p. 177–252.

²⁾ Zie de in de vorige noot genoemde studie; R. Feenstra, Verkenningen op het gebied der receptie van het Romeinse recht, Zwolle 1950 (inaugur. rede Utrecht 1950); Van Apeldoorn, a.w.

³⁾ A.w., p. 11.

⁴⁾ A.w., p. 195 e.v.

voornaamste factoren, die de receptie in Friesland hebben bevorderd: de grote invloed van de geestelijkheid en de desintegratie van het rechtswezen in de latere veertiende en de vijftiende eeuw. Wat hen verdeelt zijn – behalve de interpretatie van de begrippen „keizerrecht” en „geschreven recht” – voornamelijk de gevolgtrekkingen, die gemaakt kunnen worden uit de diverse, merendeels al door Van Apeldoorn bijeengebrachte, plaatsen uit rechtsbronnen en oorkonden, waarin Romeins recht wordt toegepast, of waarin daarnaar wordt verwezen. Mag men uit deze plaatsen met Van Apeldoorn concluderen tot het bestaan van een heersende rechtsovertuiging, dat het Romeinse recht de Friezen bindt, of moet men met Feenstra, erkennend, dat Friese *geestelijken* sedert de dertiende eeuw Romeins recht kenden en dit waarschijnlijk ook als voor Friezen bindend beschouwden, niettemin betwijfelen, of nu ook de *heersende rechtsovertuiging* in Friesland de bindende kracht van het Romeinse recht aanvaardde?

Een onzekere maar zeer belangrijke factor bij de beoordeling van de mate, waarin het Romeinse recht in Friesland in de dertiende, veertiende en vijftiende eeuw door de heersende rechtsovertuiging als bindend was aanvaard, is de verhouding tussen de rechtsbronnen en de rechtsliteratuur enerzijds en de praktijk anderzijds. Is het gemoderniseerde¹⁾ recht, zoals we dat kennen uit diverse rechtsbronnen – „Haet is riucht”, Rudolfsboek, Willekeuren van de Opstalboom, Papena Ponten van Wymbritseradeel²⁾ – en uit de romano-canonistische literatuur – Autentica Riocht, Jurisprudentia Frisica³⁾ – al dan niet het recht van de praktijk⁴⁾? Sipma, wel de beste kenner van de Friese oorkonden van de vijftiende eeuw, heeft er op gewezen⁵⁾, dat het recht van de oorkonden zich zeer nauw aansluit bij dat van de Jurisprudentia Frisica; Van Apeldoorn en Feenstra hebben in de oorkonden veel gevonden, dat aan het geleerde

¹⁾ Opzettelijk spreek ik van „gemoderniseerd”, niet van „geromaniseerd”. Wij zullen zien, dat ten minste tot het eind van de vijftiende eeuw de canonistische invloed op het Friese recht de romanistische overtreft.

²⁾ „Haet is riucht”: Rh. Rq. S. 434–438; Hett. OFW II, p. 20–30. Rudolfsboek: H. S. E. Bos-van der Heide, Het Rudolfsboek (Assen 1937). Willekeuren van de Opstalboom: een Friese en een Latijnse tekst parallel in: P. Sipma, De saun Fryske sêlannen (Assen 1940), s. 23–39. Papena Ponten: Hett. OFW II, p. 290–298.

³⁾ Autentica Riocht: J. Brouwer, Thet Autentica Riocht (Assen 1941). Jurisprudentia Frisica: Jurisprudentia Frisica of Friesche Regtkennis ... uitgegeven door M. Hettema (Leeuwarden 1834–1835), 3 stukken.

⁴⁾ Vgl. Feenstra, a.w., p. 223.

⁵⁾ Oudfriesche Oorkonden, uitgegeven door P. Sipma, dl. III ('s-Gravenhage 1941), p. XI.

recht ontleend is. canonistische literatuur enigszins waarschijnlijk moet de waarde van verwante rechtsboeken worden aangeslagen. een beeld van het werkelijk in de praktijk van het recht van oude Friese wetten

¹⁾ De termen „oude” en „nieuw” wordt gebruikt ter aanduiding van de verscheidenheid geleverd in de rechtshandelingen. Deze rechtsteksten inderdaad voerig behandeld worden, zo niet alle – te eniger tijde gevers mag noemen, zo ook ik geef overigens graag zijn gekomen, door partijen.

²⁾ Voor degenen, die licht nuttig, een overzicht uitgaven, waarin ze het vermeld; vele teksten zijn (Berlin 1840 – aan te haalen) Haan Hettema (Leeuwarden) tekst van sommige handschriften die voor elke codex gezamenlijk.

R¹ (Ru¹) Eerste Rüstringer van W. J. B.

R² (Ru²) Tweede Rüstringer haant friese taal- en

B¹ Eerste Brokmer handschriften

B² Tweede Brokmer

E¹ Eerste Emsinger bewerkt door bronnen IV.

E² Tweede Emsinger codex, bewerkt door rechtsbronnen

E³ Derde Emsinger geg. d. M. de in bewerking

F Fivelinger haant uitgeg. d. M.

H¹ (von Wicht) Eerste Hunsinger

d hebben bevorderd: desintegratie van het einde eeuw. Wat hen grippen „keizerrecht” evolutietrekkingen, die deels al door Van rechtsbronnen en oor-, of waarin daarnaar met Van Apeldoorn de rechtsovertuiging, et men met Feenstra, le eeuw Romeins recht n bindend beschouwende rechtsovertuiging se recht aanvaardde? j de beoordeling van and in de dertiende, de rechtsovertuiging en de rechtsbronnen k anderzijds. Is het uit diverse rechts- Willekeuren van de deel ²⁾ – en uit de ocht, Jurisprudentia k ⁴⁾? Sipma, wel de vijftiende eeuw, heeft den zich zeer nauw Van Apeldoorn en dat aan het geleerde

eromaniseerd”. Wij zullen nonistische invloed op het , p. 20–30. Rudolfsboek: Willekeuren van de Opstal- De saun Fryske sêlannen 90–298. ssen 1941). Jurisprudentia egeven door M. Hettema

-Gravenhage 1941), p. XI.

recht ontleend is. Zo is een zeker verband tussen de romano-canonicistische literatuur en de oorkonden – de praktijk – al terstond enigszins waarschijnlijk. Indien dit verband inderdaad bestaat, moet de waarde van de *Jurisprudentia Frisica* en van de daaraan verwante rechtsboeken als kenbron van de receptiegeschiedenis hoog worden aangeslagen. Deze rechtsboeken geven ons dan immers een beeld van het Friese recht van de vijftiende eeuw, zoals het werkelijk in de praktijk was; ze moeten in dat geval als weergave van het recht van de vijftiende eeuw hoger worden geschat dan de oude Friese wetten ¹⁾, zoals wij die uit de andere rechtshandschriften ²⁾

¹⁾ De termen „oude Friese wetten” en „oude Friese rechten” worden als synoniemen gebruikt ter aanduiding van de rechtsteksten uit de 11e tot 15e eeuw, die ons zijn overgeleverd in de rechtshandschriften, vermeld hieronder, noot 2. De vraag, in hoeverre deze rechtsteksten inderdaad als „wetten” mogen worden beschouwd, kan hier niet breedvoerig behandeld worden. Waarschijnlijk hebben verreweg de meeste van deze teksten – zo niet alle – te eniger tijd de sanctie verkregen van personen of lichamen, die men wetgevers mag noemen, zo ze al niet van de aanvang af door een wetgever waren opgesteld. Ik geef overigens graag toe, dat de tekst in vele – wellicht alle – redacties, die tot ons zijn gekomen, door particuliere hand kan zijn omgewerkt en aangevuld.

²⁾ Voor degenen, die niet geregeld met Oudfries recht te maken hebben, is het wellicht nuttig, een overzicht te hebben van de voornaamste rechtshandschriften en van de uitgaven, waarin ze het best geraadpleegd kunnen worden. Alleen de beste editie wordt vermeld; vele teksten vindt men verenigd in: K. von Richthofen, *Friesische Rechtsquellen* (Berlin 1840 – aan te halen als: *Rh. Rq.*) en in *Oude Friesche Wetten*, uitgeg. d. M. de Haan Hettema (Leeuwarden 1846–1847), 2 dln. (aan te halen als: *Hett. OFW*). Voor de tekst van sommige handschriften is men ook nu nog op deze edities aangewezen. De sigle, die voor elke codex gezet wordt, is de onder frisici gebruikelijke.

R¹ (Ru¹) *Eerste Rüstringer handschrift* (14e eeuw): *Rh. Rq.* (verspreid); nieuwe editie van W. J. Buma in bewerking.

R² (Ru²) *Tweede Rüstringer handschrift* (1327 – copie uit de 18e eeuw): Het tweede Rüstringer handschrift, bewerkt door W. J. Buma ('s-Gravenhage 1954), Oudfries taal- en rechtsbronnen VIII.

B¹ *Eerste Brokmer handschrift* (13e eeuw): W. J. Buma, *Die Brokmer Rechts-handschriften* (Haag 1949), Oudfries taal- en rechtsbronnen V – linker pagina's.

B² *Tweede Brokmer handschrift* (1345): ibidem, rechter pagina's.

E¹ *Eerste Emsinger handschrift* (eerste helft 15e eeuw): De eerste Emsinger codex, bewerkt door P. Sipma ('s-Gravenhage 1943), Oudfries taal- en rechtsbronnen IV.

E² *Tweede Emsinger handschrift* (tweede helft 15e eeuw): De tweede Emsinger codex, bewerkt door K. Fokkema ('s-Gravenhage 1953), Oudfries taal- en rechtsbronnen VII.

E³ *Derde Emsinger handschrift* (15e eeuw): Het Emsinger landregt van 1312, uitgeg. d. M. de Haan Hettema (Leeuwarden 1830). Nieuwe editie van K. Fokkema in bewerking.

F *Fivelinger handschrift* (kort na 1428?): Het Fivelingoër en Oldampster landregt, uitgeg. d. M. de Haan Hettema (Dockum 1841).

H¹ (von Wicht)

Eerste Hunsinger handschrift (14e eeuw): De eerste en de tweede Hunsinger

kennen, ook al dateren verscheidene van die rechtshandschriften uit de vijftiende of zelfs zestiende eeuw.

De aard van de *Jurisprudentia Frisica* – het is onbetwifelbaar een particuliere optekening – en de onzekerheid omtrent de bronnen, waaruit bij de samenstelling ervan geput is, hebben tot dusverre steeds de rechtshistorici weerhouden, dit rechtsboek zonder meer als kenbron van het Friese recht der vijftiende eeuw te gebruiken. Men weet immers niet, in hoeverre de auteur het recht van zijn tijd correct heeft weergegeven; men ziet overal hele en halve tegenstrijdigheden, die men niet kan verklaren. Ofschoon de tekst van de *Jurisprudentia* sedert lang door de druk toegankelijk is, hebben daarom slechts weinigen het aangedurfd, er gebruik van te maken bij rechtshistorisch onderzoek. Was raadpleging van de *Jurisprudentia* sedert het verschijnen van Hettema's uitgave in 1835 ten minste mogelijk, geheel ontoegankelijk is nog codex Aysma, een handschrift, waarvan gezegd wordt, dat het eerste gedeelte ongeveer het zelfde bevat als de *Jurisprudentia*, maar dan in een onoverzichtelijke

lijke volgorde¹⁾; weinige handschriften van deze bibliotheek Groninger Aysma gebruikt is. Nu was, heeft, naar het s voor rechtshistorisch. Eerst in 1954 is van dit handschrift bevat. *Jurisprudentia* verwar gedeelte nog niet gegeven³⁾, maar ook v gebruik gemaakt⁴⁾.

De vraag, in hoeverre de romano-canonistische heeft mij tot mijn on de relaties te bepalen van codex Roorda en en Parisiensis. Deze worden naast hun Om zouden de bronnen na praktijk vastgesteld m inleiding tot de uitgav (R) en Parisiensis (P)

Bij de bestudering ongeveer de helft van relatie tussen A, R en Ommelanden bleek v schriften en P. Er b bestaan: tamelijk vrij Het scheen mij nu i bestuderen. Toen de uit deze groep werde scheiden te kunnen één, andere door ver

codex, bewerkt door J. Hoekstra ('s-Gravenhage 1950), Oudfriese taal- en rechtsbronnen VI.

H² (Scaliger)

Tweede Hunsinger handschrift (14e eeuw): ibidem.

D (W¹)

Oude Druk (incunabeeditie van het Westerlauwerse Freeska landriucht, c. 1485, drukker van het Freeska landriucht): in Rh.Rq., verspreid; de onderdelen I t/m XI ook in *Oude Friesche Wetten* ... [uitgegeven door P. Wierdsma en P. Brantsma] (Campen, Leeuwarden, [1782]). De glossen slechts in: *Chr. Schotanus*, Beschryvinge van de heerlyckheydt van Frieslandt ([Franeker] 1664). Een nieuwe uitgave (met glosse) door K. Fokkema en P. Gerbenzon in voorbereiding.

J (W²)

Jus Municipale Frisonum (midden 16e eeuw): Hett. OFW, Dl. II (enige stukken van andere herkomst zijn door de uitgever er tussen geplaatst).

U (W³)

Codex Unia (1475 – copie midden 17e eeuw): onuitgegeven; editie van J. Brouwer in voorbereiding. Cf. Th. Siebs, Westfr. Stud.

Fs

Codex Furmerius (c. 1600): onuitgegeven. Cf. P. Gerbenzon, *Codex Furmerius*, in: *De Vrije Fries* XXXIX, p. 74 e.v.

In al deze codices vindt men het oudere Friese recht, de „oude Friese wetten”. Alleen in U staan bovendien het *Autentica Riocht* en de *Processus Judici*, die beide romano-canonistisch zijn.

Hoofdzakelijk of uitsluitend jonger Fries recht staat in de Oudfriese codices:

A

Codex Aysma (late 15e eeuw): onuitgegeven; uitgave van P. Gerbenzon in voorbereiding – zie over het handschrift hieronder, p. 21.

P

Codex Parisiensis (c. 1500): *Codex Parisiensis*, bewerkt door P. Gerbenzon ('s-Gravenhage 1954), Oudfriese taal- en rechtsbronnen IX.

R

Codex Roorda (1480/1481?) – het grootste deel uitgegeven in: *Jurisprudentia Frisica* of *Friesche Regtkennis*, uitgeg. d. M. Hettema (Leeuwarden 1834–1835), 3 stukken, zonder de glosse. Nieuwe uitgave van P. Gerbenzon in voorbereiding.

¹⁾ Siebs, Westfries. Studi

²⁾ Thet *Autentica Riocht*

³⁾ J. Brouwer, Thet *Aut*

⁴⁾ Buiten de onderzoekin zijn slechts die van *Feenstr*

htshandschriften uit

t is onbetwifelbaar
omtrent de bronnen,
hebben tot dusverre
sboek zonder meer
eeuw te gebruiken.
et recht van zijn tijd
ele en halve tegen-
noon de tekst van de
ankelijk is, hebben
bruik van te maken
g van de Jurispru-
uitgave in 1835 ten
codex Aysma, een
te gedeelte ongeveer
in een onoverzichte-

950), Oudfries taal- en

reeska landriucht, c. 1485,
verspreid; de onderdelen
en door P. Wierdsma en
ssen slechts in: *Chr. Scho-*
slandt ([Franeke] 1664).
en P. Gerbenzon in voor-

FW, Dl. II (enige stukken
n geplaatst).

ven; editie van J. Brouwer

benzon, Codex Furmerius,

de „oude Friese wetten”.
en de Processus Judicii,

in de Oudfriesse codices:
ve van P. Gerbenzon in
p. 21.

erkt door P. Gerbenzon
nen IX.

gegeven in: *Jurisprudentia*
(Leeuwarden 1834-1835),
erbenzon in voorbereiding.

lijke volgorde ¹⁾; weinig toegankelijk is ook het Ommelander parallelhandschrift van codex Aysma, „Exerpta Legum” – Universiteitsbibliotheek Groningen, Hs. 253 – dat door Brouwer ²⁾ naast codex Aysma gebruikt is. Na wat door Siebs over codex Aysma gezegd was, heeft, naar het schijnt, niemand de moed kunnen opbrengen, voor rechtshistorisch onderzoek uit deze handschriften te putten. Eerst in 1954 is van codex Parisiensis een editie verschenen. Ook dit handschrift bevat een stuk – deel VII in de editie – dat met de *Jurisprudentia* verwant is; voor rechtshistorisch onderzoek is dit gedeelte nog niet gebruikt. Het *Autentica Riocht* is in 1941 uitgegeven ³⁾, maar ook van deze tekst is door rechtshistorici nog weinig gebruik gemaakt ⁴⁾.

De vraag, in hoeverre de scepsis van de rechtshistorici tegenover de romano-canonistische Friese rechtsbronnen gerechtvaardigd is, heeft mij tot mijn onderzoek gebracht. De aanvankelijke opzet was, de relaties te bepalen, die bestaan tussen de *Jurisprudentia Frisca* van codex Roorda en de teksten van de Oudfriesse codices Aysma en Parisiensis. Deze handschriften zouden bovendien geplaatst worden naast hun Ommelander parallelhandschriften. Zoveel mogelijk zouden de bronnen nader onderzocht en zou de relatie tot de rechtspraktijk vastgesteld moeten worden. Het geheel zou dienen als een inleiding tot de uitgave van de Oudfriesse codices Aysma (A), Roorda (R) en Parisiensis (P).

Bij de bestudering is de stof dermate uitgedijd, dat thans slechts ongeveer de helft van het aanvankelijke plan is verwezenlijkt. De relatie tussen A, R en een aantal niet-Friese handschriften uit de Ommelanden bleek veel nauwer te zijn dan die tussen deze handschriften en P. Er bleken naast P ook andere „extravaganten” te bestaan: tamelijk vrije bewerkingen van teksten uit de hoofdgroep. Het scheen mij nu rationeel, eerst de hoofdgroep afzonderlijk te bestuderen. Toen de relaties tussen de verschillende handschriften uit deze groep werden onderzocht, bleken er vier redacties onderscheiden te kunnen worden. Sommige redacties zijn slechts door één, andere door verscheidene codices vertegenwoordigd. Elk van

¹⁾ Siebs, *Westfries. Studien*, S. 38.

²⁾ Thet *Autentica Riocht*, p. 23 e.v.

³⁾ J. Brouwer, *Thet Autentica Riocht* (Assen 1941).

⁴⁾ Buiten de onderzoekingen van Brouwer in zijn uitgave van het *Autentica Riocht* zijn slechts die van *Feenstra*, a.w., vooral p. 223 e.v., een vermelding waard.

deze redacties moet beschouwd worden als een momentopname van de tekst, die in de loop van waarschijnlijk vele jaren langzaam is gegroeid. Bij analyse van de eerste en tweede redactie bleek, dat daarin de bronnen, waar de auteur uit geput heeft, nog vrij duidelijk onderscheiden konden worden. In deze redacties draagt de tekst de titel „Excerpta Legum”, die er in sommige codices boven staat, inderdaad met recht. De eerste redactie is namelijk, gelijk onder zal worden aangetoond, de materiaalcollectie, het excerptenboek van een auteur¹⁾. Ook de tweede redactie is een materiaalcollectie; hier is de collectie uitgebreid met excerpten uit bronnen, die voor de eerste redactie nog niet waren gebruikt.

We zullen in dit boek nu geven: een beschrijving van alle handschriften, die tot de hoofdgroep behoren, een genealogie van die handschriften, vervolgens een analyse van de Excerpta Legum in hun eerste redactie, en ten slotte een analyse van de toevoegsels en bewerkingen, die de tweede redactie onderscheiden van de eerste. Daarmee moeten wij volstaan.

De analyse van de derde redactie, de Jurisprudentia Frisca – een tekst van ongeveer veertienhonderd paragrafen met een glosse, die drie à vier maal zo uitvoerig is als de tekst –, de bestudering van de wijze, waarop de vierde redactie uit de tweede ontstaan is, de vergelijking van de „extravaganten” met de hoofdgroep en de bestudering van de invloed van onze rechtsboeken op de praktijk moeten blijven rusten. Eens hoop ik gelegenheid te krijgen, ook deze onderdelen te bestuderen.

Hoe onbevredigend het ook is, dat slechts ongeveer de helft van de oorspronkelijke opzet verwezenlijkt is, toch is het ook nu al mogelijk, verschillende conclusies te trekken; een voorlopig oordeel over de relatie tussen de Friese romano-canonistische literatuur en de praktijk is ook nu al mogelijk.

¹⁾ Het is niet aannemelijk, dat de auteur met de „leges”, waar, volgens de titel, de excerpten uit getrokken zijn, het Corpus juris civilis bedoelde. Een zeer groot deel van de inhoud is namelijk van canoniekrechtelijke aard en de auteur moet dat geweten hebben. Wellicht bedoelde hij met de titel „Excerpta Legum”: „excerpten uit juridische werken” – nam hij dus „leges” voor „recht (in het algemeen)”. Hugo de Groot nog gebruikt in zijn Inleidinge, Boek I, deel 2, „wet” soms in de betekenis van „recht”. – Met de „Excerpta Legum edita a Bulgarino causidico”, die *Wahrmund* in zijn *Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Prozesses im M.A.*, Bd. IV, Nr. 1, uitgaf, hebben onze Excerpta Legum, voorzover na te gaan, niets dan de naam gemeen.

Er is één kwestie, het eigenlijke onder de fragmenten uit de volgen daarbij in pr matisch zijn afgedru in de tekst en in d dat de afkortingen rubrum geen rekenin twee regels gezet, r vereenvoudigingen z te maken dan voor mij voor deze mere cursief en de aandui beschikking heeft ove zelfstandig correctie kennis van de plaats in deze fragmentjes v oplossing van de „all in de tekst gegeven t dezelfde reden worde tussen [] gezet. Ze Wellicht behoeft van uitgave in dit meeste rechtshistorie die volgens de Regels

¹⁾ Het gevolgde systeem dat is toegepast in de uitgave aanzien van het ondersche vormcriterium, voor alle a

²⁾ Het gebruik van cursief van de woorden, waar het

³⁾ Dit ondanks de magis l'édition diplomatique, in: leiding op: *H. Vanderhove* manuscrits latins 12205 e Publications de Scriptoriu La tradition des textes et p. 549 sq. *W. Gs. Helling* (1953), p. 295 sq., gaat v

⁴⁾ *Regels voor het uitge* het Historisch Genootscha en A. J. van der Ven (U

een momentopname
nlijk vele jaren lang-
e en tweede redactie
r uit geput heeft, nog
n. In deze redacties
, die er in sommige
De eerste redactie
etoond, de materiaal-
r¹⁾. Ook de tweede
e collectie uitgebreid
erste redactie nog niet

nrijving van alle hand-
en genealogie van die
e Excerpta Legum in
se van de toevoegsels
scheiden van de eerste.

risprudentia Frisca –
grafen met een glosse,
tekst –, de bestudering
de tweede ontstaan is,
de hoofdgroep en de
boeken op de praktijk
enheid te krijgen, ook

ongeveer de helft van
och is het ook nu al
een voorlopig oordeel
anonistische literatuur

es”, waar, volgens de titel, de
elde. Een zeer groot deel van
teur moet dat geweten hebben.
erpten uit juridische werken” –
de Groot nog gebruikt in zijn
„recht”. – Met de „Excerpta
n Quellen zur Geschichte des
uitgaf, hebben onze Excerpta
n.

Er is één kwestie, die besproken dient te worden, voordat we met het eigenlijke onderwerp kunnen aanvangen: de wijze, waarop hier fragmenten uit de besproken teksten worden weergegeven. Wij volgen daarbij in principe de diplomatische methode. Zuiver diplomatisch zijn afgedrukt de teksten in de bijlagen¹⁾; de fragmenten in de tekst en in de noten zijn alleen in zoverre anders bewerkt, dat de afkortingen daar niet-zichtbaar zijn opgelost en dat met rubrum geen rekening is gehouden (initialen zijn daar dus niet over twee regels gezet, rood aangestreepte letters niet vet gedrukt). Deze vereenvoudigingen zijn ingevoerd om het tekstbeeld niet bonter te maken dan voor het gestelde doel nodig is. Overbodig scheen mij voor deze merendeels zeer korte fragmenten de oplossing in cursief en de aanduiding van het rubrum, omdat de lezer, die slechts de beschikking heeft over zeer verspreide korte stukjes tekst, toch nergens zelfstandig correcties of emendaties zal kunnen aanbrengen, terwijl kennis van de plaatsing van initialen en rood aangestreepte letters hem in deze fragmentjes van geen enkel nut kan zijn²⁾. In de citaten wordt de oplossing van de „allegata” – de plaatsen uit de corpora juris – tussen [] in de tekst gegeven ter vermindering van een dubbel notensysteem. Om dezelfde reden worden ook emendaties van storende fouten in de tekst tussen [] gezet. Ze worden voorafgegaan door l. (= lees, lès, lege).

Wellicht behoeft de toepassing van het diplomatische systeem van uitgave in dit rechtshistorische boek enige verdediging³⁾; de meeste rechtshistorici immers zijn gewend, te werken met teksten, die volgens de Regels van het Historisch Genootschap⁴⁾ zijn bewerkt.

¹⁾ Het gevolgde systeem is dat van de serie Oudfriese taal- en rechtsbronnen, zoals dat is toegepast in de uitgave van Codex Parisiensis – men zie vooral p. 28 aldaar. Ten aanzien van het onderscheid tussen y en ij is voor het na te noemen handschrift B het vormcriterium, voor alle andere handschriften het puntencriterium gevolgd.

²⁾ Het gebruik van cursief kwam nu bovendien vrij voor een ander doel: aanduiding van de woorden, waar het in casu om gaat.

³⁾ Dit ondanks de magistrale verdediging van F. Masai, Principes et conventions de l'édition diplomatique, in: Scriptorium IV (1950), p. 177 sq. Vergelijk ook de fraaie inleiding op: H. Vanderhoven et F. Masai, La règle du maître, édition diplomatique des manuscrits latins 12205 et 12634 de Paris (Bruxelles-Paris, Anvers-Amsterdam 1953), Publications de Scriptorium, vol. III, en de bespreking van dit boek door: E. Dekker, La tradition des textes et les problèmes de l'édition diplomatique, in: Traditio X (1954), p. 549 sq. W. Gs. Hellinga, Principes linguistiques d'édition des textes, in: Lingua III (1953), p. 295 sq., gaat van een linguïstisch standpunt uit.

⁴⁾ Regels voor het uitgeven van historische bescheiden, in opdracht van het bestuur van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht) opnieuw herzien door D. Th. Enklaar en A. J. van der Ven (Utrecht 1954) – verder aan te halen als: Regels HG.

Toegegeven zij, dat er vele wijzen zijn om een tekst goed uit te geven. Elk uitgeven is een poging, evenwicht te vinden tussen twee in het algemeen moeilijk te verenigen wenselijkheden: aan de ene kant de wenselijkheid, de gebruiker van de uitgave zo veel mogelijk hulp te bieden; aan de andere kant de wenselijkheid, de gebruiker zo weinig mogelijk eigen – wellicht foutieve – interpretatie van de tekst op te dringen en hem zo veel mogelijk gelegenheid te geven tot contrôle en eventueel verbetering. De plaats, waar het evenwicht bereikt is, hangt grotendeels af van de lezerskring, die de uitgave wil bereiken. Als schoolboek is een simpele uitgave „in usum Delphini” zonder noten wellicht te verkiezen boven een wetenschappelijke editie met kritisch apparaat; als populaire uitgave zal vaak een vertaling of vrije bewerking meer succes hebben dan de originele vreemdtalige tekst; de film- of strip-versie van een literair werk zal vaak vele miljoenen bereiken, die het origineel nimmer ter hand zullen nemen. Voor vele historische onderzoeken blijft een uitgave volgens de Regels HG nog onnodig te dicht bij het handschrift; voor andere, eveneens historische onderzoeken echter kan men zelfs met een stereoscopische kleurenreproductie van het handschrift niet uitkomen.

De Regels HG zijn, gelijk in hun inleiding ook uitdrukkelijk wordt vermeld, bedoeld voor de uitgave van geschiedkundige bescheiden ten bate van historici. De uitgave moet zodanig zijn, dat, wie haar voor historische doeleinden gebruikt, het handschrift van de tekst niet meer nodig heeft ¹⁾. Ze zijn primair geschreven voor de editie van Nederlandse en Latijnse teksten, maar de bewerkers gaan er van uit, dat ze ook voor uitgave van stukken in het Duits kunnen dienen ²⁾. Van Friese en Nedersaksische teksten wordt niet uitdrukkelijk gesproken; het komt mij echter waarschijnlijk voor, dat de bewerkers hebben aangenomen, dat ze ook daarvoor geschikt zouden zijn ³⁾. Dat is echter beslist niet het geval; zelfs meen ik, dat toepassing van sommige regels bij de editie van Nederlandse en Latijnse teksten tot ongewenste resultaten leidt.

¹⁾ Regels HG, p. 3-4.

²⁾ Duitse teksten worden vermeld in art. 31a, i.f. Franse en Engelse teksten moeten volgens art. 40 naar andere systemen worden uitgegeven.

³⁾ Toen ik enige tijd geleden aan een van de bewerkers van de Regels HG de diplomatische transcriptie van een Oudfriese tekst toezond, vroeg hij mij, waarom ik de Regels HG niet toepaste. Dit impliceert, dat hij ze ook voor transcriptie van een Oudfriese tekst geschikt achtte.

Mijn bezwaren ri
16: normalisatie van
21: vervanging van
31a en b: normalisa
32: bijeenvoeging en

Mijn bezwaren teg
de uitgever bij toep
van de tekst aan de
mogelijk maakt, corr
hoofdletter suggere
dat een bepaald su
hij door het gebruik
De ervaring leert, da
uitgevers – naamkun
vergissen ¹⁾. Alleen
kan soms een gebruik
en zo de fout opspo
echter weet de gebr
uitmaken, wat name
qui vive en weet, dat
van het handschrift
een diplomatische ui
punt zal moeten ont
worden toegevoegd,
hij voor namen hou

Het zelfde bezwa
aankleeft, geldt ook
dringt de uitgever z
kan hier zijn lezer t
spaties op de plaatse

¹⁾ Onder, p. 244, vermeld
van de Westerlauwerse Fri
vergist heeft. In zijn Oudfr
later is hij daarvan terugg

²⁾ Twijfelgevallen (die
cursief neigende schrifttyp

³⁾ Toegegeven moet wo
schriften zelf wordt nameli
gebruikt. Met een uiteenze
gevonden kunnen worden.

een tekst goed uit te
vinden tussen twee
ijkheden: aan de ene
gave zo veel mogelijk
ijkheid, de gebruiker
interpretatie van de
gelegenheid te geven
e, waar het evenwicht
kring, die de uitgave
e uitgave „in usum
n boven een weten-
populaire uitgave zal
cces hebben dan de
versie van een literair
het origineel nimmer
onderzoekingen blijft
odig te dicht bij het
onderzoekingen echter
nreproductie van het

ng ook uitdrukkelijk
geschiedkundige be-
oet zodanig zijn, dat,
het handschrift van
ir geschreven voor de
ar de bewerkers gaan
in het Duits kunnen
sten wordt niet uit-
waarschijnlijk voor,
ook daarvoor geschikt
geval; zelfs meen ik,
itie van Nederlandse
leidt.

en Engelse teksten moeten

an de Regels HG de diplo-
beg hij mij, waarom ik de
transcriptie van een Oud-

Mijn bezwaren richten zich vooral tegen de volgende artikelen:
16: normalisatie van het gebruik van hoofdletters;
21: vervanging van de bestaande interpunctie door een moderne;
31a en b: normalisatie van het gebruik van *u, v, w, i, j, y* en *ij*;
32: bijeenvoeging en scheiding van woorden volgens modern gebruik.

Mijn bezwaren tegen de regels 16 en 21 zijn hierop gegrond, dat de uitgever bij toepassing daarvan al te zeer zijn eigen interpretatie van de tekst aan de gebruiker opdringt en het hem praktisch onmogelijk maakt, correcties aan te brengen. Door het gebruik van een hoofdletter suggereert de uitgever, die de Regels HG volgt, zijn lezer, dat een bepaald substantief een naam is. Omgekeerd suggereert hij door het gebruik van een kleine letter, dat het geen naam is. De ervaring leert, dat zelfs buitengewoon bekwame en scherpzinnige uitgevers – naamkundigen van professie – zich daarin herhaaldelijk vergissen ¹⁾. Alleen bij zéér kritisch lezen van de uitgegeven tekst kan soms een gebruiker argwaan krijgen, naar het handschrift grijpen en zo de fout opsporen. Bij gebruik van een diplomatische editie echter weet de gebruiker, dat hij in eerste instantie zelf zal moeten uitmaken, wat namen zijn en wat niet. Hij is voortdurend op zijn *qui vive* en weet, dat hij in dit opzicht een zo getrouw mogelijk beeld van het handschrift heeft ²⁾. Men denke niet, dat de gebruiker van een diplomatische uitgave nu ook alle steun van de uitgever op dit punt zal moeten ontberen. Aan de uitgave kan een namenregister worden toegevoegd, waarin de uitgever alle woorden opneemt, die hij voor namen houdt.

Het zelfde bezwaar, dat normalisatie van hoofdlettergebruik aankleeft, geldt ook tegen wijziging van de interpunctie: al te zeer dringt de uitgever zijn interpretatie op. De diplomatische uitgever kan hier zijn lezer te hulp komen door het aanbrengen van extra spaties op de plaatsen, waar hij een leesteken zou willen zetten ³⁾.

¹⁾ Onder, p. 244, vermelden we een geval, waar Dr. P. Sipma – onbetwist de beste kenner van de Westerlauwerse Friese oorkonden en een naamkundige van grote reputatie – zich vergist heeft. In zijn Oudfriesche Oorkonden normaliseert hij het hoofdlettergebruik nog; later is hij daarvan teruggekomen.

²⁾ Twijfelgevallen (die zich vooral vaak voordoen bij *V, W* en *J* in cursieve of naar cursief neigende schrifttypen) kunnen in noten signaleerd worden.

³⁾ Toegegeven moet worden, dat dit systeem niet helemaal ideaal is. Ook in de handschriften zelf wordt namelijk (in zeer zeldzame gevallen) de dubbele spatie als leesteken gebruikt. Met een uiteenzetting in noten zal echter in deze gevallen steeds een oplossing gevonden kunnen worden.

De lezer, die het beter meent te weten, kan rustig over de extra-spaties heen lezen ¹⁾).

Tegen art. 32 Regels HG – bijeenvoegen en scheiden van woorden – geldt in de eerste plaats hetzelfde bezwaar als tegen de zojuist behandelde artikelen 16 en 21: te veel dringt de uitgever zijn eigen mening op. Hoe groot de cruces op dit gebied kunnen zijn, blijkt duidelijk uit een voorbeeld, ontleend aan Sipma, Oudfr. Oork. II, 449 (regel 85). In het handschrift staat, diplomatisch afgedrukt: „een hael schutte hael herde geripper torf”. Wat wordt daar nu mee bedoeld? Een halve schuit halve Hardegarijpster turven? Of een halve schuit halve, harde Garijpster turven? Of een halve schuit half-harde Garijpster turven? Welke uitgever kan hier zonder vergelijking met andere stukken en zonder bestudering van de feitelijke omstandigheden te Garijp en te Hardegarijp beslissen? En zal hij zich dan niet toch nog kunnen vergissen ²⁾? Tegen art. 32 is bovendien nog een ander bezwaar in te brengen, dat misschien meer voor Oudfries dan voor Nederlandse teksten geldt. In sommige oudere Oudfries handschriften worden de woorden haast consequent in opvallend kleine stukjes gebroken. Vaak ook worden, grammaticaal gezien, de verkeerde stukjes verbonden ³⁾. Dat moet een oorzaak hebben. Die oorzaak zou deze kunnen zijn, dat het Oudfries op een enigszins zangerige toon langzaam gesproken werd. Als deze verklaring juist is, doen we de teksten onrecht, wanneer we de samenvoeging van de woorden veranderen. Daardoor immers verduisteren we de aanwijzingen voor een correcte voordracht van de tekst ⁴⁾.

Ten slotte de bezwaren tegen de artikelen 31a en b. Om te beginnen

¹⁾ Een bezwaar van de regeling van art. 20 en 21 Regels HG, dat men vooral bij de uitgave van Latijnse teksten gevoelt, is de buitengewoon drukke interpunctie. *Alle* bijzinnen en *alle* bijstellingen immers moeten tussen komma's (eventueel: streepjes) geplaatst worden. Door deze interpunctie wordt het begrip van Latijnse teksten soms bemoeilijkt.

²⁾ De verdediger van de Regels HG zal opmerken, dat in deze gevallen in de editie volgens zijn principes een noot geplaatst kan worden. Dat zal echter alleen de uitgever doen, die de crux ziet. Is de zaak naar zijn mening duidelijk, dan laat hij het zetten van een noot na en bindt de lezer aan een tekst, die mogelijk verkeerd is.

³⁾ Een enkel voorbeeld. *De eerste en de tweede Hunsinger codex*, bewerkt door J. Hoekstra, ('s-Gravenhage 1950), p. 47, II, reg. 8: „... Tha warthere lowad ende lagad ...” – te verstaan: „Tha warther elowad ende lagad” (aldus Hoekstra), m.i. nog eerder: „Tha warther elowad end elagad”. [Hoekstra schijnt gearzeld te hebben: op p. 195, s.v. *lagia* geeft hij *lagad* II. 8, maar op p. 183, s.v. *end* – niet s.v. *ende* conj. – dezelfde plaats.] In deze codices zijn de „verkeerde” verbindingen legio.

⁴⁾ Ook van een tekst, uitsluitend voor historisch gebruik, mag naar mijn mening geëist worden, dat hij de lezer een correcte uitspraak mogelijk maakt.

de regularisatie van h
aanzien van Nederlan
stukken zie ik een a
gemak van de lezer h
kan licht geacht word
in te zien, waarom m
quasi-klassieke ortho
halve, immers, versch
wijzen worden gelater
e blijft, ook waar cl
quaedam), c blijft staa
accio, niet natio, act
men bij toepassing van
abbreviaturen. Zo kan
art. 31a alleen opgelost
een graphie, die niem

Wat Middelnederlan
Nederlands zoveel mog
men de schrijfwijze va
niet naar het moderne g
tot *ick*, niet tot *ik*; wa
aa en oo?

Bijzonder kwalijk v
u, v en w bij Oudfries
nodig opgelost in uu, u
toegestaan. We zullen
van het gebruik van u
gewoonte” beslissend i
beheerst. Nu beginnen
verscheidene woorden
met *wou-*: *vnde*, *wnde* (
(Nieuwfr. *wounje*, Ned
woun, Nederl. *wonnen*
in het Oudfries aanva
misschien met een lich
ons echter, de „thans

¹⁾ Hoe gevaarlijk normalisa
is, wordt op schitterende wij
aangehaalde uitgave van de F

rustig over de extra-

heden van woorden –
tegen de zojuist be-
de uitgever zijn eigen
ed kunnen zijn, blijkt
Oudfr. Oork. II, 449
isch afgedrukt: „een
wordt daar nu mee
r turven? Of een halve
halve schuift half-harde
onder vergelijking met
e feitelijke omstandig-
n zal hij zich dan niet
is bovendien nog een
meer voor Oudfries
nige oudere Oudfries
sequent in opvallend
grammaticaal gezien,
een oorzaak hebben.
dfries op een enigszins
deze verklaring juist
de samenvoeging van
verduisteren we de
n de tekst ⁴⁾.

u en b. Om te beginnen

s HG, dat men vooral bij de
rukke interpunctie. *Alle* bij-
eventueel: streepjes) geplaatst
se teksten soms bemoeilijkt.
in deze gevallen in de editie
zal echter alleen de uitgever
k, dan laat hij het zetten van
verkeerd is.

dex, bewerkt door J. Hoekstra,
e lowad ende lagad ...” – te
stra), m.i. nog eerder: „Tha
hebben: op p. 195, s.v. *lagia*
de conj. – dezelfde plaats.] In

mag naar mijn mening geëist
maakt.

de regularisatie van het gebruik van *u, v, i, j* en *w* (31a). Noch ten aanzien van Nederlandse of Friese, noch ten aanzien van Latijnse stukken zie ik een acceptabele reden voor die regularisatie. Het gemak van de lezer heet er mee gediend te zijn, maar dat argument kan licht geacht worden: het is een kwestie van wennen. Het is niet in te zien, waarom middeleeuwse Latijnse stukken ten halve in een quasi-klassieke orthographie gewrongen moeten worden. Ten halve, immers, verschillende andere typisch middeleeuwse schrijfwijzen worden gelaten in de staat, waarin het handschrift ze geeft: *e* blijft, ook waar classici *ae* schrijven (pre, quedam, niet prae, quaedam), *c* blijft staan, waar men in klassieke teksten *t* vindt (nacio, accio, niet natio, actio) ¹⁾. Allerzonderlingste resultaten verkrijgt men bij toepassing van deze regel op sommige onregelmatige Latijnse abbreviaturen. Zo kan – \overline{wn}^9 – diplomatisch: *wnde uersus* – volgens art. 31a alleen opgelost worden tot *uunde versus* (niet tot *unde versus*), een graphie, die niemand bevredigt.

Wat Middelnederlandse teksten betreft: wanneer men het moderne Nederlands zoveel mogelijk wil benaderen, kan ik niet inzien, waarom men de schrijfwijze van *u, v, w, i* en *j* wel, die van de overige letters niet naar het moderne gebruik toe ombuigt – waarom moet *jck* worden tot *ick*, niet tot *ik*; waarom worden *ae, ai, oe* en *oi* niet vervangen door *aa* en *oo*?

Bijzonder kwalijk werkt de normalisatie van het gebruik van *u, v* en *w* bij Oudfriesse teksten. Naar de Regels HG wordt de *w* zo nodig opgelost in *uu, uv, vu* of *vv*. Vervanging door *wu* of *uw* is niet toegestaan. We zullen verder moeten aannemen, dat ten aanzien van het gebruik van *w, uu, uv, vu* en *vv* dezelfde „thans heersende gewoonte” beslissend is, die het gebruik van de letters *u, v, i* en *j* beheerst. Nu beginnen in het Oudfries, vooral in de oudere teksten, verscheidene woorden met *u, v* of *w*, die in het Nieuwfries aanvangen met *wou-*: *vnde, wnde* (Nieuwfr. *woune*, Nederl. *wonde*); *vndia, wndia* (Nieuwfr. *wounje*, Nederl. *wonden*), *wnnin, unnen* (Nieuwfr. *wounen, woun*, Nederl. *wonnen, gewonnen*). Het is wel waarschijnlijk, dat in het Oudfries aanvankelijk deze letter als [u] is uitgesproken, misschien met een lichte [w] als aanloop. De Regels HG dwingen ons echter, de „thans heersende gewoonte” – de uitspraak met

¹⁾ Hoe gevaarlijk normalisatie van spelling zelfs ten aanzien van latere klassieke teksten is, wordt op schitterende wijze aangetoond door Corbett in de inleiding op de boven aangehaalde uitgave van de *Regula magistri*, p. 67 sq.

volle *w* [*v*] gevolgd door *ou* [*u*] – zoveel mogelijk op te dringen aan de oude teksten, ook al wordt de lezer daardoor de sleutel voor een correcte uitspraak ontnomen. Maar gelukt ons deze modernisering? Heeft de tekst *vnde*, *unnen*, dan komen we aan het plaatsen van zelfs maar een enkele *w* niet toe; staat er *unde*, *unnen*, dan moeten we kiezen: óf we behouden de *w* en offeren de *u* op (*unde*, *wnnen* – waarbij we er de lezer op moeten attenderen, dat de *w* hier evenals elders een consonant is, maar dat er een *u* bij gedacht moet worden), óf we offeren de helft van de *w* (*vunde*, *vunnen* – waarbij wel een noot geplaatst zal moeten worden, om de lezer te verzoeken, de *v* hier als *w* uit te spreken).

Men zou natuurlijk, tegen de „thans heersende gewoonte” in, *v* en *w* kunnen weergeven door *u* en *uu*. Dan belemmert men een correcte uitspraak van oude teksten niet. Te eniger tijd is echter de aanvangs-*w* in de uitspraak sterker geworden – *unde* wordt *wunde*, *unnen* wordt *wunnen* – dit echter zonder dat de spelling terstond en consequent verandert ¹⁾. De uitgever, die – tegen de „thans heersende gewoonte” in – in de oudere teksten *u* en *uu* gespeld had, komt nu voor zeer lastige vragen: van welk tijdstip af is de spelling *u* – *uu* niet juist meer? En welke spelling moet voor jongere teksten gebruikt worden? Moet nu toch nog hetzij de ene helft van de *w*, hetzij de *u* geofferd worden? De spelling *wu* is immers niet toegestaan.

Ten slotte Regels HG, art. 31b: „In Nederlandse teksten worde met betrekking tot *i* of *ii* de schrijfwijze van het handschrift behouden; bij de weergave van het teken *y* of *ij* blijve in vroege teksten, zeker bij die van vóór 1300, de spelling van het handschrift gehandhaafd; bij latere vragē men zich af, of het teken aan *i*, *ie* of *ij* van de moderne uitspraak beantwoordt; staat het voor *i*, dan spellet men *y*, voor *ie* dan *ii*, voor *ij* dan *ij*. (Dus: *sculdych*, *vyer*, *huys*, *hiir*, *wijn*, *blijven*).”

Heeft men met vroege teksten te doen, dan is er geen enkel onderscheid tussen de editie volgens de Regels HG en de diplomatische. Hoe echter, wanneer men met jongere teksten te maken heeft? Men dient zich af te vragen, „of het *teken* aan *i*, *ie* of *ij* van de *moderne uitspraak* beantwoordt.” Wat bedoelen de samenstellers van dit artikel met die duistere woorden? Moet men zien, of de *klank* in

¹⁾ Men vergelijke bij voorbeeld de Overlandse tekst, achter, bijlage I, p. 413, § 3: *ghewnnen*; § 76: *verwnnen*, met de ongeveer gelijktijdige (Oudfriese) Codex Parisiensis, die *wonnen* heeft. De uitspraak van *unnen* in de ene tekst zal wel niet veel verschilt hebben van die van *wonnen* in de andere!

het (correct uitgesproken) met de klank van de *lands*? Of moet men eerst vertalen in moderne komstige letter daar Middel Nederlands *m* voor [I], *ii* voor [i] is natuurlijk volkomen in het Nederlands. beelden „wijn” en „echter goed toe, dan anders te zijn. Ze b Middel nederlandse *w* zien welk *teken* (niet nederlandse *y/ij* gebruikt het bekende voorsch Dat dit inderdaad de en *huys* ¹⁾).

Er komen echter o „vyer” overeenkomt Maar als het substant En hoe, als het Nie meer kent? Een enk Groningerland en Dr kent het moderne Ne verband zoeken met e lands wel heeft? „Bijz woorden hebben de z van beide moet men jager” vergelijken? Er

We raken hier al a voordoen, zodra we m Middel nederlandse tel

¹⁾ De tekst van art. 31b verwijzen naar „de moderne klank en teken verward.

²⁾ J. König, Verfassungsg hauses (Göttingen 1955), S. 4 (1953), s. 19–28.

gelijk op te dringen aan door de sleutel voor een ons deze modernisering? In het plaatsen van zelfs *winnen*, dan moeten we *u* op (*wnde*, *wnnen* – en, dat de *w* hier evenals *j* gedacht moet worden), *n* – waarbij wel een noot onderzoeken, de *v* hier als *w*

heersende gewoonte” in, dan belemmert men een eniger tijd is echter de *en* – *unde* wordt *wunde*, de spelling terstond en *gen* de „thans heersende *u* gespeld had, komt nu af is de spelling *u* – *uu* jongere teksten gebruikt lft van de *w*, hetzij de *u* s niet toegestaan.

derlandse teksten worde et handschrift behouden; in vroege teksten, zeker handschrift gehandhaafd; *i*, *ie* of *ij* van de moderne *n* spelle men *y*, voor *ie* (*huys*, *hiir*, *wijn*, *blijven*).” *n* is er geen enkel onder- HG en de diplomatische. *en* te maken heeft? Men *, ie* of *ij* van de *moderne* e samenstellers van dit *nen* zien, of de *klank* in

het (correct uitgesproken) Middelnederlandse woord overeenkomt met de klank van de *i* [I], *ie* [i], [i:] of *ij* [eɪ] in het moderne Nederlands? Of moet men het desbetreffende Middelnederlandse woord eerst vertalen in modern Nederlands, zien welke *klank* de overeenkomstige letter daar heeft, en dan die klank terugprojecteren in het Middelnederlands met behulp van de voorgeschreven graphieën: *y* voor [I], *ii* voor [i] en [i:], *ij* voor [eɪ]? De laatstgenoemde opvatting is natuurlijk volkomen onhistorisch, ze miskent de klankontwikkeling in het Nederlands. Toch lijkt deze interpretatie, als men de voorbeelden „wijn” en „blijven” beziet, aanvankelijk de juiste. Ziet men echter goed toe, dan blijkt de bedoeling van de samenstellers nòg anders te zijn. Ze bedoelen blijkbaar het volgende: men moet het Middelnederlandse woord vertalen in modern Nederlands en dan zien welk *teken* (niet: welke *klank*!) daar in plaats van de Middelnederlandse *y/ij* gebruikt wordt. Dat teken moet men dan volgens het bekende voorschrift transponeren: *i* tot *y*, *ie* tot *ii*, *ij* blijft *ij*. Dat dit inderdaad de bedoeling is, blijkt uit de voorbeelden *vyer* en *huys*¹⁾.

Er komen echter onoplosbare puzzles. Als het Middelnederlandse „vyer” overeenkomt met Nieuwnederl. „vier”, is alles in orde. Maar als het substantief „vuur” bedoeld wordt? Geen oplossing. En hoe, als het Nieuwnederlands het overeenkomstige woord niet meer kent? Een enkel voorbeeld. Te Emden komt – evenals in Groningerland en Drente – een „bysejager” voor²⁾. Bij mijn weten kent het moderne Nederlands dit woord niet. Moet men nu wellicht verband zoeken met etymologisch verwante woorden, die het Nederlands wèl heeft? „Bijzen” komt voor, maar „biezen” evenzeer. Beide woorden hebben de zelfde betekenis – driftig in de wei lopen. Welk van beide moet men kiezen, en waarom? Of moet men Fries „biis-jager” vergelijken? En hoe moet men dan de *ii* weergeven?

We raken hier al aan de bijzonder netelige problemen, die zich voordoen, zodra we met Oostelijk, Noordelijk of Zuidelijk gekleurde Middelnederlandse teksten te maken krijgen. Moeten teksten in die

¹⁾ De tekst van art. 31b had dus in plaats van naar „de moderne uitspraak” moeten verwijzen naar „de moderne spelling”; de samenstellers van de Regels HG hebben hier klank en teken verward.

²⁾ J. König, *Verfassungsgeschichte Ostfrieslands bis zum Aussterben seines Fürstenhauses* (Göttingen 1955), S. 413; *Chr. Stapelkamp*, *Biis – biizje – biisfeint*, in: *It Beaken XV* (1953), s. 19–28.

talen gesteld worden naast het moderne Algemeen Beschaafd, of moeten ze vergeleken worden met de overeenkomstige streektaal? Indien dat laatste het geval is, kunnen de Regels HG alleen daarom al niet gebruikt worden, dat de meeste van deze streektaalen geen standaardspelling hebben of, als ze er een hebben, andere tekens gebruiken dan *i*, *ie* en *ij*. Een analoge ¹⁾ toepassing op het Fries is ten enen male onmogelijk. Anders dan het Nederlands, dat met de tekens *i*, *ie* en *ij* uitkomt, heeft het Fries voor de [i]-, [I]- en [ɛi]-klanken de tekens *i*, *y*, *ii* en *ij*, verder de tweeklank *ie*. Toepassing van art. 31b is hier volstrekt onmogelijk.

Genoeg kritiek op de Regels HG. Het is zonder meer duidelijk, dat ze voor uitgave van Oudfriesse teksten niet geschikt zijn. Liever dan te trachten, de Regels toch nog, zo goed en kwaad als het gaat, te gebruiken, passen wij de diplomatische methode toe, die sedert lang door filologen bij de uitgave van Friese teksten is gevolgd en goed bevonden.

¹⁾ Rechtstreeks toepasselijk is deze regel immers slechts op Nederlandse teksten.

Voordat we de in studeren, moeten w zijn van deze bron. te ordenen, zo, dat duidelijk mogelijk v van de afzonderlijk genealogie op te ste

§ 1. Beschrijving van

Het is nuttig, de te beschrijven. Deze bibliotheken, die elk een beknopt, de and punt vollediger. Het grond van de bestaa

Hier is een systeem informatie geeft. He catalogus, die Lieftin schappij der Nederlan is van dit systeem afg in de eigenaardighed

Een naam dragen v Men zou natuurlijk c beschouwen, maar d deze titel weinig zegg scheiding voor het ha slechts dan opgegeven is als naam van juist

Moderne foliering v

¹⁾ *Bibliotheca Universitari* garum ante annum 1550 con codices 168-360 societatis descripsit G. I. Lieftinck. I